

Národní identita a nacionalismus

Anderson, B. (2003) *Pomyslná společenství*. In Hroch, M. (ed.) *Pohledy na národ a nacionalismus*. Čítanka textů. Sociologické nakladatelství, Praha, str. 239–269.

klíčová slova: národ, nacionalismus, pomyslná společenství, národní identita, jazyk, vnímání času

obsah článku: V úvodní části článku autor poukazuje na to, že od 2. světové války se každá úspěšná revoluce vymezuje nacionálně. Souhlasí s tvrzením, že marxistická hnutí a státy se stávají nacionálními nejen formou, ale i svou podstatou (jak ukazuje autor na příkladu Indočíny). A tato tendence se neomezuje jen na socialistické státy. Řada starých konsolidovaných národů se potýká se subnacionalismy. Podle autora je realita jasná: dlouho prorokovaný „konec éry nacionalismu“ není stále v dohledu.

Národní identita je dnes v politickém životě tou nejuniverzálnější legitimní hodnotou. Je však velmi obtížné pojmy jako národ, národnost a nacionalismus definovat, natož analyzovat. Je obrovský rozpor mezi vlivem, který má nacionalismus na dnešní svět a přesvědčivými výsledky teorie. Sám marxismus nacionalismus do velké míry pomíjí. Stal se pro něj jakousi nepohodlnou anomálií, příčinou historického nezdaru. Podle autora je třeba změnit způsob uchopení problému – národní identita, nacionalismus je určitým druhem kulturního artefaktu, vytvořeným koncem 18. století.

Dále se autor zabývá samotnou definicí pojmu „národ“. Uvádí zde též tři paradoxy komplikující jeho pochopení (prvním z nich je objektivní modernost národů versus subjektivní starobylost v očích nacionalistů). Autor navrhuje antropologickou definici národa jako *pomyslného (mysleného) politického společenství*. Pomyslného proto, že příslušníci i toho nejmenšího národa většinu ostatních členů nikdy nepoznají, v mysli každého z nich však žije představa jejich společenství. Toto společenství je ze své podstaty vnějškově ohraničené a svrchované.

V hlavní části textu se pak autor věnuje kulturním kořenům nacionalismu. Na příkladu památníku padlým či hrobu neznámého vojína ukazuje, že jedním z důvodů úspěšnosti nacionalismu je, že dává smysl utrpení a smrti. Tím je podobný náboženství, s jehož ústupem se tento smysl ztratil.

Jako základ pro pochopení nacionalismu považuje Anderson pochopení jeho kulturních kořenů. Nacionalismus je nutné chápat v souvislosti se širokými kulturními systémy, které mu předcházeli a z nichž (i jim navzdory) vznikl. Jako relevantní uvádí především dva – náboženské společenství a dynastická říše – které byly ve své době (jako dnes národnost) chápány jako samozřejmé vztahové rámce.

Podrobněji se autor věnuje třem tématům, která považuje za stěžejní k pochopení vzniku nacionalismu. Jedná se o již zmíněná náboženská společenství, dynastické říše a třetím tématem je změna ve vnímání času.

Náboženské společenství

Křesťanství, islám a další velká náboženství měla v sobě zabudovanou představu velkých společenství. Médiem, jehož prostřednictvím se vytvářeli představy takovýchto společenství, byl posvátný jazyk. Jen skrze něj byla pochopitelná ontologická realita světa. Podstatnou vlastností takového jazyka byla nenahodilost znaku, obsah sdělení byl neoddělitelný od grafické podoby symbolů. Posvátný jazyk tak

umožňoval předávání idejí v rámci velkých společenství (jejichž příslušníci mluvili odlišnou řečí) i přijímání nových členů (konverzi). Taková společenství byla univerzální.

Úpadek vlivu náboženského společenství souvisí s objevitelskými výpravami, kdy se znenadání rozšířily obzory světa a samotným úpadkem posvátného jazyka (vliv tiskařství, používáním lidových jazyků atd.).

Dynastické říše

Představovali ve své době pro většinu lidí jediný představitelný politický systém, zcela odlišný od dnešní představy národního státu. Vše bylo uspořádáno vertikálně kolem nadřazeného centra (panovníka odvozujícího svou legitimitu od Boha). Státy definovala centra a hranice tak byly nejasné, jedna svrchovanost přecházela v druhou. Paradoxně si tak říše dokázali dlouhodobě udržet kontrolu nad nesmírně různorodými i vzdálenými populacemi (jejichž jediným pojítkem byla osoba panovníka, dynastie). K rozšiřování říší (a spojování různých populací pod jedním centrem) též sňatkovou politikou. Od 17. století se v západní Evropě počala vytrácet posvátná legitimita těchto říší a nakonec i samotní panovníci začali sahat po legitimitě národní.

Vnímání času

Jak autor říká, není však pravdivá představa, že pomyslná společenství národů vyrůstají z náboženských společenství a dynastických říší a jednoduše je nahrazují. Odehrávala se též významná změna ve vnímání světa – ve vnímání času, která umožnila představit si národ. Tuto změnu a vnímání simultánnosti popisuje autor pomocí úryvků z řady literárních děl.

Do té doby nebyla historie vnímána jako nekonečný řetězec příčin a důsledků, nebyl zásadní předěl mezi minulostí a přítomností. Teprve s nástupem moderních věd nahradila středověký koncept simultánnosti-souběžnosti času představa homogenního prázdného času.

Zde autor zmiňuje dvě literární formy, které pracují s tímto novým pojetím času – román a noviny – a na jejich příkladech dále vysvětluje, k jaké změně v chápání času došlo. Vzniká představa sociologického organismu pohybujícího se kalendářně odměřovaným, homogenním prázdným časem, která je přesnou obdobou představy národa jako pevné komunity jedinců pohybující se vytrvale časem. Objevuje se zde ona pomyslnost, kdy si je každý jedinec společenství v každém okamžiku vědom vytrvalé, anonymní, simultánní aktivity ostatních příslušníků společenství aniž by se s nimi kdykoliv setkal.

Podle autora, sama možnost představit si národ vznikla historicky až když tyto tři základní kulturní koncepty (představa posvátného jazyka, přirozená organizace společnosti kolem nadřazených center a pojetí temporality s neoddělitelným vnímáním kosmologie a historii) ztratily svůj axiomatický vliv na mysl člověka. S ústupem těchto jistot pak začalo hledání nových jistot, k čemuž více než co jiné přispěl vynález knihtisku.

komentář: Velmi obsáhlý text s obsahující velké množství myšlenek. Hlavně v části zabývající se změnou ve vnímání času náročný na pochopení (obzvláště středověké vnímání času). Koncept národa jako pomyslného společenství je velmi zajímavý. Spolu s objasněním historických kořenů nacionalismu ukazuje, že vznik nového národa může být v dnešním globalizovaném světě překvapivě snadné. Jasně je poukázáno na to, že většina atributů, která vytváří národ a tváří se velmi starobyle, je vlastně velmi mladá a z velké části uměle vytvořená.

Proč je právě dnes nacionalismus na takovém vzestupu, jednoznačně souvisí s již zmíněnou globalizací a rozvojem moderních médií (roste propojenost světa a zvětšuje se rychlost a snadnost šíření informací). To vše umožňuje snadnější šíření idejí a pro již konsolidované národní státy je dnes, na rozdíl od nedávné minulosti, daleko obtížnější jejich kontrola a tak se ozývají i hlasy, které se dříve dali umlčet.

Johnson, N. C. (2002) *The Renaissance of Nationalism*. In Johnston, R. J., Taylor, P. J., Watts, M. J. (eds.) *Geographies of Global Change. Remapping the World*. 2nd. ed. Blackwell, Oxford, str. 130-142.

klíčová slova: návrat nacionalismu, jazyk, národní ikonografie, národní památníky, gender

obsah článku: V úvodu nám autorka připomíná události spojené s rozpadem východního bloku na přelomu 80. a 90. let. Zmiňuje se sjednocení Německa, o Gorbačovovi, perestrojce a glasnosti, které vedli k rozpadu Sovětského svazu, o obnovení pobaltských států a vytvoření Společenství nezávislých států. Mluví též o obnoveném duchu nacionalismu v takových zemích, jako jsou Velká Británie či USA.

Poukazuje tak na opětovně rostoucí význam nacionalismu v dnešním světě. Jak uvádí B. Anderson: dlouho předpovídaný konec nacionalismu není v dohledu. Naopak s koncem studené války se nacionalismus stal jedním z dominantních diskurzů dnešní doby. Ačkoli globalizační procesy omezují roli národní identity, tak národní stát posiluje svou sílu jako zprostředkovatel spojení mezi lokálním a globálním. Od B. Andersona také autorka přejímá definici národa jako myšleného společenství. Konsolidování národa podle autorky obvykle zahrnuje vznik takových koncepcí, jako je společná historie, kolektivní paměti, sdíleného prostoru a lidové kultury, tradice, symbolické krajiny apod.

Za nejdůležitější prvek při formování národa považuje *jazyk*. Společný jazyk umožňuje vytváření společné identity. Jeho prostřednictvím se vytváří spojení mezi současností a minulostí. Národní jazyk je nositelem hodnověrnosti. Domácí literatura umožňuje místním elitám stát se ústředním prvkem při vytváření národa. Národní jazyk je klíčovým prvkem při destrukci starých a konstrukci nových bariér v měřítku států.

Politicizace jazyka však vyžaduje plánování. Dochází k jeho standardizaci, vzniká systém masového vzdělávání, atd., a tak se zvyšuje stupeň uniformity (příklad Francie). Jak jazyk souvisí s národnostními konflikty, ukazuje autorka na příkladu Belgie a Kanady. Mluví také o obnovení zájmu o jazykové menšiny ve východní Evropě, na rozdíl od jejich předchozího potlačování. Dále se zmiňuje o postkoloniálních státech. Zde bylo po získání nezávislosti zásadní otázkou, jaký jazyk bude nadále používán. Řada zemí dále používá jazyk kolonizátorů, jako sjednocující prvek. Používání místního jazyka naopak může posílit legitimitu.

Jako další důležitý prvek při formování národa uvádí autorka *slavnou minulost*. Mluví zde doslova o „vynalézání tradice“. Místa a krajina spojená s touto slavnou minulostí se stává významnou součástí společné kulturní paměti národa. Jako příklady takových tradic autorka uvádí např. skotské kilty či výjevy z minulosti na náhrobcích v Severním Irsku. Kromě památných míst je slavná historie též spojována s mýtickými hrdiny, jimž (či na počest památných událostí) jsou budovány různé pomníky a sochy. Jejich budování se významně rozšířilo hlavně v 19. století. Prostřednictvím národních památníků se tak národní mýty a symboly dostávají do povědomí lidí. Národní památníky jsou

jakýmsi sebevyjádřením národních mýtů a symbolů a ty se jejich prostřednictvím vstupují do povědomí lidí. Významné místo zaujímají pomníky válečné oslavující vítězství či válečné hrdiny. Velký důraz je vůbec kladen na připomínání vítězných válek a boje jako symbolů soudržnosti národa. Jako příklad autorka uvádí Trafalgar Square v Londýně či pamětní desky na padlé v první a druhé světové válce. Naopak to, že každý vojenský památník nemusí stmelovat národ a být oním symbolem hrdinství, ukazuje na příkladu památníku vietnamské války ve Washingtonu.

V další části textu se autorka věnuje roli genderu. Jak uvádí, mnoho studií se roli žen při utváření národa nevěnuje. Přesto právě ženské postavy jsou často používány při jeho alegorickém zobrazování. Sochy žen též obvykle znázorňují právo, rovnost a svobodu, tedy hodnoty, které jsou právě ženám často upírány. Za aktivní účastníky při budování národa jsou stále považováni pouze muži. Role ženy je v národním společenství tradičně spojena s rozením a výchovou dětí, což má přispívat k růstu národa. Ze stejného důvodu si pak ženy mají vybírat muže mezi příslušníky svého národa (extrémním případem prosazování této politiky bylo nacistické Německo).

Vedle jazyka, symboliky krajiny, kulturní ikonografie či role genderu hraje zásadní roli v životě národa teritoriální vymezení národního území. Právě vymezení tohoto teritoria a jeho hranic může být zdrojem konfliktů, což autorka uvádí na příkladu bývalé Jugoslávie.

Jak autorka v závěru textu uvádí, i přes pokračující globalizaci, nelze roli národa a národního státu v dnešním světě podceňovat.

komentář: Žijeme ve světě národních států, a tak nám přijde rozdělení jeho obyvatel na národy zcela přirozené. Vůbec si většinou nepřipouštíme, do jaké míry jde o umělý konstrukt, o ideologii. Tento článek právě na toto ukazuje. Zajímavý je hlavně popis role ikonografie a symboliky při utváření národa. V textu je stručná zmínka o odstraňování soch Lenina a Stalina po rozpadu Sovětského svazu, jako symbolů jeho ideologie. To dokládá, jaký význam přikládají lidé těmto symbolům. Co zde není zmíněno, je, že obrovské množství těchto soch stojí po celém bývalém Sovětském svazu dále. Lidé jejich prostřednictvím stále nacházejí svou identitu, své spojení s minulostí a národem.

Otázky k tématu:

Má dnes vznik nových národních států v Evropě ve spojitosti s evropskou integrací smysl? Stojí za to jít touto cestou? (např. vznik Kosova).

Co říkáte na obrození ruského nacionalismu za éry Vladimira Putina?

Jakou roli mají památníky válečným hrdinům a glorifikace boje v České republice?